

120 éve született Fitz József

Fitz József (1888–1964) művelt, színes és sokoldalú személyiség, aki nemcsak kiváló könyvtáros volt, hanem könyv- és könyvtártörténész, ősnymtatvány-kutató, könyvtárigazgató, egyetemi tanár, különböző intézményeknek és szervezeteknek szívesen tartott előadásokat, sőt még a rádióban is tartott különböző témákról előadást, ezen kívül folyóiratokban jelentek meg cikkei. Könyvszakértőként pedig részt vett néhány nagyobb könyvtár felmérésében is. Fitz fontosnak tartotta a könyvtárosképzés megteremtését, azaz a jövő könyvtárosainak megfelelő szintű és tudású kinevelését.

Fitz József 1888. március 21-én született Krassó-Szörény megyei Oravicán. Az apja, Fitz Pál közjegyző és ügyvéd volt. A jómódú család gondtalan életet élt. Ez a jómód az I. világháborúval befejeződött, ugyanis a háborús kötvények elértektelenedtek, ezzel apja jelentős pénzüsszeget veszített el. Az anyja, Bedőházy Mária unitárius családból származott a Székelyföldről, aki Brassai Sámuellel távoli rokonságban állt. Nagyapja, Bedőházy József fiatal korában Brassai tanítványa volt, így unokáját is igyekezett a Brassai-féle elvek és módszerek szerint nevelni. „Zárkózott ember volt. Hogy hagyatékában egyáltalán maradt valami Brassaitól, az szinte véletlen. De rajongó tisztelője volt kedves tanárának, engem az ő módszerei s az ő tankönyvei szerint tanított”¹ – ezt írta Fitz a nagyapjáról. Fitz Pál és Bedőházy Mária házasságából összesen három gyerek született: két fiú, József és Jenő, és egy lány. Fitz Józsefnek gondtalan, boldog gyermek- és ifjúkora volt. Édesapja tekintélyes magánkönyvtárral rendelkezett, így a gyermek legelső könyvélményei a szülői házhoz köthetőek. Elég fiatalon olvasónaplót készített. 6–8 éves korában olvasta többek között Andersen és a Grimm testvérek meséit, a Gullivert, a Don Quijote-t és a Robinsont. A 8–10 éves korában olvasott könyvek közül a Nemo kapitányra emlékezett vissza, de Verne könyveit felnőtként is szívesen olvasta. Ekkoriban kezdett németül gyermektörténeteket olvasni, 13–14 évesen már egy németül írt Goethe életrajzot olvasott. Az olvasás mellett érdekelte a zene és a sakk. Nagyon jól zongorázott, egy időben még zeneelméleti tanulmányokat is folytatott. A gimnázium első öt osztályát a fehértemplomi állami gimnáziumban, majd a 6–8. osztályt a temesvári piarista gimnáziumban végezte. Jó tanulónak számított. 1906-ban érettségizett „jól érett” minősítéssel. A gimnáziumi évek alatt kezdett írni. Első nyomtatásban is megjelent műve a *Minek megölni a pillangót?* című verse volt. Jól tudott németül és franciául, ezen a két nyelven több írása is megjelent. De beszélt és olvasott még angolul, olaszul, latinul és finnül is. Anyagi helyzete lehetővé tette, hogy külföldön is tanulhasson: Münchenben, Párizsban és Lausanne-ban. 1908–1910 között külföldön élt. 1909-ben, Münchenben elhatározta, hogy addigi novelláit kötetbe rendezi. A 13 novellát tartalmazó kötetet végül a Lampel adta ki. Tanulmányai befejezése után doktori értekezését Brassai Sámuelről készítette, ebben segítségére voltak a család birtokában levő Brassai-levelek és -kéziratok. Első kudarcélménye is doktori érteke-

zésével kapcsolatos: professzora szerint tárgyi tévedések voltak benne, és nem volt megelégedve a kötet hangnemével, stílusával. Végül 1913. június 21-én állították ki doktori oklevelét.

1913-ra tehető, amikor a könyvtárosi pályát választotta. Eredetileg a Széchenyi Könyvtárba szeretett volna kerülni mint gyakornok, de nem vették fel. 1914-ben kezdte könyvtárosi munkáját a budapesti Egyetemi Könyvtárban. Az első időszakban önálló munkát alig kapott. 1914-ben mégis volt egy részben önálló munkája, amelynek címe *Gyulai Pál bibliográfiája 1840–1914*. Ezután kényszerű szünet következett, ugyanis a világháború kitörése után behívták katonai szolgálatra. Fitz a háborúban a balkáni fronton harcolt. Ebben az időszakban is sokat olvasott, havonta öt-hat könyvet. Főleg szépirodalmat, német és francia regényeket, sőt albán tankönyvekből még albánul is elkezdett tanulni. 1918 novemberében vált ki a hadseregéből, újra visszatért az Egyetemi Könyvtárba. 1919-ben beosztották az egyik repülőbizottságba. Négy ilyen bizottságot hoztak létre, azzal a céllal, hogy felmérjék a könyvkereskedők könyvállományát. Fitz az Enyvvári Jenő vezette bizottság tagja volt. 1921-től megbízták a kéziratár vezetésével. Emellett kapcsolatot tartott még az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központtal, sőt ő jelentette a könyvtár újdonságait a központi katalógusnak. A húszas években az érdeklődése leginkább az ősnymtatványok felé fordult. A nemzetközi ősnymtatvány-kutatás központja Berlinben volt, itt készült a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*. 1924-ben felvételét kérte a berlini Collegium Hungaricumba. Fitz 1925. február 25-én érkezett Berlinbe. A Collegium Hungaricum épületéről így írt: „A vidék kicsit hírhedt, a ház kicsit ódon, és szomorú benyomást kelt. Két egyszerű vaságy, tiszta mosdó, szekrény, egyszerű munkaasztalok, székek, jórészt a berlini magyarok adakozása, ez az egész berendezés”.² A Collegium hallgatóinak segített néhány kutatásban, emellett az ősnymtatvány-kutatást sem hanyagolta. Még Budapesten összeállított egy segédletet *A Budapesti Egyetemi Könyvtár ősnymtatványainak jegyzéke* címmel. Még a berlini útja alatt megismerkedett a *Gutenberg Jahrbuch* szerkesztőjével, majd e barátság hatására haláláig munkatársa maradt az évkönyvnek. Budapesten pedig Fitz lett a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* magyarországi képviselője. Folyamatosan tájékoztatást adott a hazai ősnymtatványokról és a kutatásukról. Az Egyetemi Könyvtárban viszont nem csak az ősnymtatványok kutatásaiban vett részt. 1928-ban a kölni nemzetközi sajtókiállítás előkészítő bizottságában ő képviselte a könyvtárát. Megkapta a Népszövetség névre szóló pályázati felhívását a Népszövetség könyvtárának adjunktusi állására. Fitz ugyan elküldte önéletrajzát Genfbe, de egy kísérőlevélben leírta, nem valószínű, hogy elfogadja a külföldi állást, okként családi körülményeire hivatkozott. Ez a lehetőség mégis azt mutatta, hogy Fitz az 1920-as évek végére nemzetközileg elismert könyvtári szakemberré vált. 1923-ban megválasztották a Magyar Bibliophil Társaság másodtitkárává. A társaság 1920-ban alakult meg, hogy a magyar könyvtörténeti kutatásoknak a fóruma legyen. Fitznek mint másodtitkárnak sok feladatot kellett ellátnia, például tartani a kapcsolatot a választmány tagjaival, vezetni az ülések jegyzőkönyveit. Berlini tanulmányútja miatt le akart mondani a titkári tisztségéről, ezt nem fogadták el, hanem arra kérték, hogy a berlini útja után foglalja el a tisztségét. A társaság és Fitz kapcsolatát két korszakra lehet osztani. Az első időszak 1932-ig tartott. Ezalatt részt vett különböző kiállítások rendezésében, vezette a választmány üléseiről szóló jegyzőkönyveket. 1930-ban lemondott titkári posztjáról, miután kinevezik Pécsre az Egyetemi

Könyvtár igazgatójának. Ennek ellenére nem szakadt meg a kapcsolata a társasággal. A második korszak 1934-től a társaság feloszlásáig, 1949-ig tartott. Fitz igyekezett a társaság és az OSZK közötti kapcsolatot elmélyíteni. Erre utal, hogy 1936-ban a könyvtár és a társaság közös kiadásában jelent meg Végh Gyula *Régi magyar könyvkötések* című kötete.

A Pozsonyból Pécsre költözött egyetem könyvtárának igazgatójaként első teendője volt, hogy feljegyzéseket készített a könyvtárról, a könyvtár helyzetéről. Kinevezésekor a könyvtár állami támogatását lecsökkentették, de azt a kevés pénzt is főleg tankönyvek beszerzésére fordította. Két alapvető feladatot tűzött ki, ami a könyvtár működéséhez szükséges. Az első az olvasóteremmel állt kapcsolatban. A 24 férőhelyes olvasótermet 110 férőhelyessé alakította át, sőt a tanárok számára külön kutatótermet is kialakítottak. A másik feladat a katalógusokkal kapcsolatos volt, a raktári elhelyezéssel együtt. Fitz szerint csak az újrakatalogizálás és az új raktári rend kialakítása volt a megoldás. A raktárban bevezették a numerus currens szerinti csoportosítást. A katalogizálásról, a katalógusokról azt mondta, hogy figyelembe kell venni az olvasó szempontjait: *„A közönségtől nem követelhető meg, hogy a katalógus használatához külön használati utasítást tanuljon meg.”*³ Fitz különböző katalógusokat hozott létre: betűrendes katalógust; betűrendes katalógust az egyetem épületében; tizedes rendszerű szakkatalógust; helyrajzi katalógust; tárgyszó katalógust; tartalék katalógust. Az utóbbi azt jelentette, hogy minden tanár az őt érdeklő irodalom katalóguscéduláit megkapta. A könyvtár nagyon sok duplummal rendelkezett, ezért Fitz fontosnak tartotta, hogy ezekkel is kezdjen valamit. Ugyanis szerinte a duplumok csak elfoglalják a helyet a többi könyv elől, sőt a duplumokon még nehéz túladni is, hiszen régiek, csonkák vagy érdektelenek. Ezért a könyvtárnak meg kell nézni, milyen ajándékot fogad el. Fitz szerint szükséges duplumjegyzékek kiadása. A pécsi könyvtárban is rendszeresen adtak ki ilyeneket. A jegyzékek kiadása után a könyveket vételre és cserére kínálták fel, majd ingyen is lehetett válogatni közülük. Ezzel a módszerrel a könyvtár a duplumok többségétől megszabadult. *„Azt hiszem, ilyenkor félre kell tenni minden érzelgősséget, s el kell őket adni makulatúrának. Azokat a csonka, 19. század eleji lexikonokat, hírlapszámokat, vagy a hasonlóképpen a legrosszabb papírra nyomtatott egész szemetet, mely még makulatúrának sem alkalmas, el kell égetni.”*⁴ A pécsi könyvtárban bontakoztatta ki a igazi vezetői képességeit. Jól válogatta meg a munkatársait, akikre különböző önálló munkákat osztott. Igazgatóként azonban bizonyos hatásköröket megtartott magának, mint például a szerzeményezést és a pénzügyi jellegű feladatokat. Támogatta munkatársainak tudományos törekvéseit, és ösztöndíj kérelmeiket is. 1933 nyarán már biztossá vált, hogy elhelyezik Pécsről, ezért fontos volt számára, ki lesz az utóda. Azt szerette volna, ha az általa elindított intézkedéseket, reformokat tovább folytatják. Elsőként Várkonyi Nándorra gondolt, de ő a világháború alatt elszenvedett halláskárosodása miatt alkalmatlan volt az igazgatói tisztt betöltésére. Így 1934 nyaratól az új jelöltje Domanovszky Ákos lett. Átmeneti megoldásként Holub Józsefet bízták meg a könyvtár irányításával, mivel Domanovszky csak 1935-től lett a pécsi könyvtárnak az igazgatója, aki így emlékezett kinevezésére: *„... Tudta rólam, hogy őszinte csodálója vagyok pécsi teljesítményének: s így számottevő része volt abban, hogy én kerültem a helyére. Programom ezzel eleve adott volt: az általa lefektetett vágányon haladva be kellett fejeznem a könyvtár állományának újrafeldolgozását, és örködnöm kellett reformművének érintetlensége,*

illetve továbbvitele fölött.”⁵ Fitz a későbbiekben sem távolodott el a könyvtártól és Pécestől. Részt vett a város szellemi életében, a könyvtárban különböző kiállításokat szervezett és rendezett, előadásokat tartott. Az 1931. július 10-én alakult Janus Pannonius Társaság titkára volt, sőt tagja lett a társaság által kiírt regény pályázat bíráló bizottságának.

1934. július 1-jétől mint az OSZK igazgatója tevékenykedett, majd 1935 júliusában főigazgatónak is kinevezték. Igazgatósága alatt olyan reformokat hajtottak végre, amelyek korszerűsítették a könyvtár munkáját. Létrehozta a bibliográfiai osztályt, amelynek az volt a feladata, hogy ellássa a szóbeli és írásbeli tájékoztató szolgálatot, a köteles példányok beszolgáltatását ellenőrizze, a magyar nemzeti bibliográfia éves köteteit szerkessze és összeállítsa. Felállította a referenz osztályt is, ami a könyvtárhoz fordulóknak felvilágosítást adott érdemi és technikai kérdésekről. Az új múzeumi törvény (1934. évi VIII. tc.) alapján felvázolta a könyvtár gyarapítási feladatát. Véghezvitte a katalógusrendszer korszerűsítését is. A nemzetközi méretű kartonokra átvitt címleírások lehetővé tették a müncheni katalógizálás megszűnését, és az angol–amerikai rendszer működését. Ennek elemei: betűrendes szolgálati és olvasói katalógus, sorozati nyilvántartás, tizedes rendszerű szakkatalógus, gyarapítási napló. Fitz a könyvtáros szakképzettség megszerzését fontosnak tartotta, ezért könyvtárosképző tanfolyamokat szervezett. Ennek előadói az OSZK könyvtárosai közül is kikerültek, sőt ő maga is tartott előadásokat. Igazgatóságának végén a háború miatt arra kényszerült, hogy munkatársaival a kéziratokat, ősnymtatványokat, kódexeket, a régi könyveket elmenekítse. Az értékesebbek Veszprémbe, a Magyar Nemzeti Bank óvóhelyére kerültek. 1945-ben alkalmatlannak minősítették a vezetésre, eltávolították az igazgatói posztról. Ennek hátterében bizonyosan politikai döntés állhatott, vagyis az új politikai rendszer az előző állam vezető beosztású személyeit eltávolította a vezető pozíciókból.

Nyugdíjba vonulása után sem fejezte be kutatói tevékenységét. 1948-ban adta ki *A magyar nyomdászat 1848–49* című kötetét. 1959-ben jelent meg *A magyar könyv története 1711-ig* című műve. Ebben az évben jelent még meg a többkötetesre tervezett művének első kötete *A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története. 1. A mohácsi vész előtt* címmel. A második kötet, *A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története. 2. A reformáció korában* címmel már csak halála után jelent meg, 1967-ben. Ezeken kívül más könyv- és nyomdásztörténeti művei láttak napvilágot. 1930-ban jelent meg a Kincsestár sorozatában *A könyv története* című kötete. 1931-ben a *Hess András, a budai ősnymdász* című kötete nagy sikert aratott; a magyar mellett német nyelven is kiadták. 1940-ben jelent meg a másik monográfiája *Gutenberg* címmel. 1945-ben alakult meg az Országos Könyvtári Központ (OKK), ennek Fitz is tagja lett, itt tevékenykedett a központ 1952-es megszűnéséig. Az OKK 1951-ben adta ki *A katalógizálás szabályai. 1. rész: Újkori nyomtatott könyvek címleírása* című tervezetét. Úgy gondolta, hogy „a szabályzatnak nemcsak az a feladata, hogy törvényként lerögzítse a megkövetelt eljárási módokat, hanem az is, hogy a címleírók ezekre az eljárási módokra ránevelje”⁶ 1957-ben a Magyar Szabványügyi Hivatal felkérésére részt vett az MSZ 3477. *Bibliográfiai hivatkozás* és az MSZ 2155. *Könyvtári elnevezések és meghatározások* kidolgozásában. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) könyvtárosaként dolgozott 1960-ig. 1957-ben tudományos és oktatói munkájának köszönhetően megkapta az irodalomtudomá-

nyok kandidátusa címet. 1964. szeptember 12-én halt meg, 76 éves korában. 1988-ban a kultusztárca a Magyar Könyvtárosok Egyesületének közreműködésével létrehozta a Fitz József könyvdíjat. A díjat mindig a Magyar Könyvtárosok Egyesületének nyári vándorgyűlésén adják át az előző év öt kiadványa alkotójának.

Fitz József személyéről, jelleméről leginkább pályatársai, tanítványai tanári munkásságáról, a könyvtárosképző tanfolyamon tartott előadásairól szóló visszaemlékezések alapján kapunk képet. Diószeghyné Szépe Katalin – Fitz József tanítványa – emlékezéséből kiderül, hogy előadásai nem voltak unalmasak, szárazak; olyan lelkesedéssel tartotta az előadásokat, hogy tanulói beleélték magukat az adott korszakba. A száraz adatokat, tényeket direkt hadarta, hogy a tanulók ne tudják leírni, és így a felesleges dolgokat ne kelljen megtanulniuk. Fitz véleménye ezzel kapcsolatban: „*Sokkal fontosabb a kort látni, mint az adatokat – amire nem sokat adok – bemagolni és eldarálni. Ilyesmivel nem szabad teletönni az ember fejét, úgyis elfelejti.*”⁷ Vizsgáztatási módszere is eléggé sajátos volt, aminek lényege a kutatás volt. Mindenki olyan témát választott, amelyet akart, de a választott témát megfelelően kerek, önálló tételé kellett szerkeszteni. Diószeghyné végül így zárta a Fitzre való emlékezését: „*Élete, tudása, tehetsége és energiája a könyv, a könyvtár, a könyvet szerető ember szolgálata volt.*”⁸ Wix Györgyné, Fitz munkatársa – az OKK-ban dolgoztak együtt – úgy emlékezett, hogy a fiatal munkatársaknak mindig mindenben segített, minden szükséges információval ellátta őket azért, hogy a munkájukat a legtökéletesebben tudják elvégezni. Fitz megtanította őket arra, hogy a jó könyvtáros addig nem nyugszik, míg minden referenzs kérdésre nem tud válaszolni. Fitz azt vallotta, hogy csak az tudja jól végezni munkáját, aki szerelmes a mesterségébe. Erre utalt Wixné is: „*Jósi bácsi, hogy lehet egy ilyen száraz témába, amiben arról van szó, hogy az impresszumba hova és miért kell vesszőt vagy pontot tenni, beleszólni a szerelmet? – A szerelmet mindenbe bele kell szőni – válaszolta – különben nagyon szürke lenne az élet is, meg az előadás is.*”⁹ Fitz a ’40-es években, a háború idején nemcsak a könyvtárat, a könyveket védte, hanem a munkatársait is. De nemcsak a munkatársaiért tett meg mindent, hanem például Radnóti Miklósért is. Erre Radnóti e mondatai utalnak: „*Mélyen tisztelt Főigazgató Uram, néhány napja leszereltem, itthon vagyok s dolgozom. Tudom, Ortutay Gyula barátomtól tudom, hogy az általam nem is remélt csodához, ennek megvalósulásához lekötelező készséggel Méltóságod is hozzájárult. Hálás szívvel köszönöm támogatását és igyekszem munkásságommal kiérdemelni azt. Mély tisztelettel köszöntöm igaz híve: Radnóti Miklós.*”¹⁰ Kőhalmi Béla – Fitz barátja, munkatársa – is csak jókat mondott barátjáról. Munkatársai felnéztek rá, szívesen kérték segítségét bármilyen problémában. Tanítványaira is nagy hatással volt. Kőhalmi Fitz ravatalánál elmondott búcsúztatójából is kiderül, milyen nagyra becsülte elhunyt barátját. „*Nem tudhatjuk, mi szunnyadt el Benne örökre. Veszélyes kor gyermeke volt; két világháború, forradalmak és ellenforradalmak nyugtalanították az alkotót. De ami elkészült, az megmarad. Ezzel a tiszteletadással nem tehetjük jóvá a közömbösség ártalmait. A közömbösségét a Magányos Alkotó életsorsa iránt. Panaszos szót soha nem hallottunk Tőle. Köszönjük Neked, Fitz József mindazt, amivel a magyar tudományt és a nemzetet megajándékoztad. Köszönjük Neked a könyveid felett olvasva eltöltött sok csendes óra örömét. Isten Veled!*”¹¹

Egész életét a könyveknek, a könyvtárnak, a kutatásainak szentelte, még nyugdíjazása után sem tudott megválni a könyvtártól. Műveiben igyekezett mindig részletesen és pontosan bemutatni a nyomdászattal kapcsolatos gondolatait, kutatásait, ráadásul könyveit mindig úgy írta, hogy a nem szakember is könnyen megérthesse. Sőt, könyveit rendkívül gazdagon illusztrálta, hogy még vonzóbb, szemléletesebb, izgalmasabb legyen. A nyomdászattörténettel foglalkozó művei ma is hasznos eszközként szolgálnak a könyvtár szakos hallgatók számára.

JEGYZETEK

- 1 Pogány György: Fitz József élete és munkássága. 1. Pályakezds és az Egyetemi Könyvtár (1930-ig) = Könyvtáros. 1987. 10. sz., 619. p.
- 2 Ua. 625. p.
- 3 Pogány György: Fitz József élete és munkássága 2. A könyvtárigazgató (1930–45) = Könyvtáros, 1987. 11. sz., 677. p.
- 4 Ua. 678. p.
- 5 Ua. 680. p.
- 6 Wix Györgyné: Fitz József az Országos Könyvtári Központban. = Könyvtáros, 1988. 6. sz., 347. p.
- 7 Diószeghyné Szépe Katalin: Fitz József tanítványa voltam. = Könyvtáros, 1988. 4. sz., 234. p.
- 8 Uo.
- 9 Wix Györgyné: Fitz József az Országos Könyvtári Központban. = Könyvtáros, 1988. 6. sz., 349. p.
- 10 Haraszthy Gyula: Fitz József, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója. = Könyvtáros, 1989. 2. sz., 65. p.
- 11 Kóhalmi Béla: Fitz József emléke. = Magyar Könyvszemle, 1965. 1. sz.

Balogh Beáta